

OLUMLU ŞAHSİYET ÖZELLİKLERİ VE DİN

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin PEKER

İnsan bir çok unsurlardan meydana gelmiş, ahenkli ve parçalanamaz bir bütündür ve her insanın, diğer insanlardan farklı olarak kendine has bir takım özellikleri vardır. İnsan bu özelliklerin bir kısmını doğuştan kalıtımla ana-babasından alır, bir kısmını ise sonradan kazanır. İşte Şahsiyet, insanın doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı özelliklerin karmaşık bir bileşkesi olup¹ insanın fiziki yapısının dışında, bu yapıyı da içine alan geniş bir kavramdır. İnsanın bütün ilgilerini, tutumlarını, yeteneklerini duygularını, isteklerini, alışkanlıklarını ve bütün davranış özelliklerini içine alır.²

İnsanları birbirinden ayıran, her insanın kendine mahsus bedeni ve ruhi özelliklerinin tümü olarak da tanımlanan³ şahsiyet, aynı zamanda bir insanın diğer insanlara görünüşünü ve onlar karşısındaki davranışlarının bir bütün olarak değerlendirilişini ifade eder.⁴ Kısaca şahsiyet, şahıs olarak insanın bütünlüğünü, bütün özelliklerini belirten bir kavramdır.⁵

Şahsiyetle karakter kelimelerinin ifade ettiği mânalar, çoğu kez birbirleriyle karıştırılmaktadır. Şahsiyet ve karakter karıştırılmak suretiyle yapılan tanımlar pek çoktur. Uzun süre ve özellikle Avrupa psikologları şahsiyetle karakteri aynı mânada kullanmışlardır.⁶ Nitekim

1. W.D. Fröhlich; James Drever, Wörterbuch zur Psychologie, München, 1983, s. 253.

2. Feriha Baymur, Genel Psikoloji, İstanbul, 1983, s. 255.

3. C.I. Sandström, Çocuk ve Gençlik Psikolojisi, Çev. Refia Şemin, İst. Ü. Ed. F. Yay., İst. 1971, s. 169.

4. Neda Armaner, «Şahsiyet Terbiyesinde Dinî Kültürün Rolü», A.Ü.İ.F. Dergisi C.XX, Ank. 1976, s. 143; V.B. Pars; H.Cırtılı; M. Enç, T. Oğuzkan, Eğitim Psikolojisi, M.E.B., İst. 1968, s. 250

5. Erdoğan Fırat, Şahsiyet Gelişiminde Tevbe'nin Fonksiyonu, Doçentlik Tezi, Ank. Ü. İlahiyat Fak., Ank. 1982, s. 2

6. Rasim Adasal, Normal ve Anormal Yönleriyle Yeni Medikal Psikoloji, Minnetoğlu Yayınları, 3. Baskı, İst. 1977, s. 898.

Allport, felsefe, teoloji ve psikolojiden kaynaklarını alan 50 tanım vermektedir.⁷ Bu nedenle karakter kavramı hakkında da kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır.

Yunanca bir kelime olup⁸ almanca, fransızca ve ingilizcede kullanılmakta olan karakter,⁹ türkçede seciye, huy veya tabiat anlamlarına gelmektedir.¹⁰ Cansız varlıklar söz konusu olduğunda bilhassa «karakteristik» kelimesi kullanılır ki, kendine mahsus ve belirli özelliklere sahip olan bir şey demektir.¹¹

İnsanla ilgili olarak karakter, bir insanın tutum ve davranışlarındaki kararlılığı ve devamlılığı ifade eder.¹² Yani karakter sahibi olan bir kimse, aynı durum ve aynı şartlar altında daima aynı şekilde hareket eden kişidir. Bu bakımdan karakter, kararlı ve oldukça sabit bir davranış gösterme halidir.¹³ O halde karakter sahibi olan bir kimsenin hareketlerinde devamlı bir istikrar vardır. İstikrar olmayınca karakter denebilecek bir şey kalmaz.¹⁴

«Ayrıca karakter kavramına sebat ve metanet (dayanıklılık) kavramları da dahildir. Kuvvetli karakter sahibi olan bir kimse bildiği ve inandığı bir şeyi, bazı hoşnutsuzluklara ve tehlikelere rağmen, daima sebat ve metanetle müdafaa etmekten geri durmaz.»¹⁵

Bir insanın karakter özelliği, ancak diğerleriyle olan ilişkilerinde gösterdiği tutum ve davranışa göre tayin edilir. Birey hakkında karakterli sözünü dedirten genel bazı ölçüler vardır. Bu da, onun diğer kişilerle olan ilişkilerinde, onlar üzerinde bıraktığı izlenimin bir sonucudur. İlişkide bulunduğu kişilerin onun hakkındaki ortak hükümleri, o şahsın karakterinin vasfını belirtir. Dürüstlük, güvenilirlik, yiğitlik, adaletlilik, şeref ve haysiyetine düşkünlük, cömertlik gibi dinî ve ahlâkî özellikler, o şahısla ilgili ortak hükümlerin oluşmasında dikkate alınan özelliklerdir. Bu nedenle karaktere ahlâkî¹⁶ veya dinî şahsiyet de diyebiliriz.

7. Aynı Eser, s. 879.

8. Charlotte Bühler, Psychologie im Lemen unserer Zeit, München, 1980, s. 193.

9. Alm.: Charakter, Er.: Caractère, Inf.: Character

10. Ali Haydar Taner, Psikoloji, İst. 1938, s. 225.

11. Peter R. Hofstaetter, Psychologie, Frankfurt, 1960, s. 228.

12. Charlotte Bühler, adı geçen eser, s. 193.

13. Rasim Adasal, adı geçen eser, 877.

14. Mustafa Şekip Tunç, Psikolojiye Giriş, İst. Ü. Ed., F. Yay., İst. 1949, s. 141.

15. Ali Haydar Taner, adı geçen eser, s. 226.

16. Erol Güngör; Emin Işık, Ahlâk, Lise-II, M.E.B., İst. 1977, s. 14.

O halde şahsiyet, insanı ifade etmesi yönünden karakterden daha geniş, onu da içerisine alan kapsamlı bir kavramdır.¹⁷ Karakter, şahsiyetin bir parçası, bir yönü, bir özelliğidir.

ŞAHSİYETİ OLUŞTURAN FAKTÖRLER VE ŞAHSİYET ÖZELLİKLERİ

Bir insanın kendine mahsus davranış eğilimlerinin bir bütünü olarak gözüken, maddi ve manevi, objektif ve sübjektif cepheleriyle bütün vasıflarını, bütün hatlarını ifade eden¹⁸ şahsiyet, birdenbire ortaya çıkan bir şey değildir. O, ağır ve derece derece oluşan bir olgunlaşmanın ürünü olup, kalıtsal ve çevresel faktörlerin ortaklaşa oluşturduğu bir bütündür.¹⁹ Başka bir deyimle, insanın fiziki yapısı (beden yapısı, boy, renk), ruhi yapısı (zekâ, mîzaç, duygu) ve sosyal çevresi (içinde doğup büyüdüğü çevre, okul, gelenek ve görenekleri, uymak ve kaçınmak zorunda kaldığı dinî ve ahlâkî emirler) onun şahsiyetini oluşturan faktörlerdir.

Şahsiyetin oluşmasında ve gelişmesinde, kalıtım ile çevrenin ne şekilde ve ne derecede rol oynadıkları konusu, psikologlarca uzun uzun tartışılmıştır. Bugünkü eğilim, şahsiyet özelliklerini soyaçekimin mi yoksa çevrenin mi meydana getirdiğini tartışmak değildir. Çünkü her iki faktörün de etkisi ve önemi kabul edilmektedir. Şöyle ki; insanın doğuştan ve genetik faktörlere bağlı olarak getirdiği temel yapı, esas madde, ham maddedir. Çevresel faktörler bu maddeye şekil verirler.²⁰ Orneğin, «bir kimsenin kuvvet durumu, zekâ ve kabiliyeti, onun yapacağı davranışlara, hayatı boyunca öğreneceği şeylere ve nihayet şahsiyetine etkide bulunur. Kuvvetli ve zeki bir çocuğun, kişilerarası ilişkilerde edineceği tecrübe, zayıf ve aptal olaninkinden farklıdır.»²¹

Ayrıca insan, etrafında bulunanların, her gün karşılaştığı sayısız olayların ve kişilerin, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel şartların, örf, âdet ve kanunların ve daha saymakla bitmeyen pekçok faktörlerin etkisine maruz olup, bütün bu karmaşık etkilerin sonucu bir

17. Mîtat Enç, Ruh Sağlığı Bilgisi, 8. Basım, İst. 1979, s. 32.

18. Mustafa Şekip Tunç, adı geçen eser, s. 140.

19. Mîtat Enç, adı geçen eser, s. 32.

20. V.B. Pars ve arkadaşları, adı geçen eser, s. 252.

21. Neda Armaner, Din Psikolojisine Giriş, Ank. 1980, C.I, s. 77.

kişi olarak belirlemektedir.²²

İşte doğuştan gelen kalıtsal özelliklerle çevresel faktörlerin etkileşimi sonucu insanların, bir takım temel şahsiyet özelliklerine sahip olduğu psikologlarca kabul edilmektedir. Çevremizdeki insanların farklı davranışları ve üzerimizdeki farklı etkileri de bunu göstermektedir.

Bu temel şahsiyet özellikleri, olumlu (dürüst, güvenilir, yiğit, akıllı, olgun, anlayışlı gibi.) ve olumsuz (hileci, güvenilmez, korkak, aptal, geçimsiz gibi.) diye genel olarak iki guruba ayrılmaktadır. Bir insan hem olumlu hem de olumsuz şahsiyet özelliklerine sahip olabilir. Fakat genel olarak bu özellikler her şahısta gruplar halinde görülmektedir. Yani kötü diye nitelendirilen bir şahısta sadece bir tane olumsuz şahsiyet özelliği değil, bir çok olumsuz şahsiyet özelliği bir arada bulunmaktadır.²³

Günlük hayatta da şahsiyetli insan denildiği zaman genellikle dürüst, namuslu, şeref ve haysiyetine düşkün, her zaman aynı şekilde davranan kimseler akla gelir. Buna karşılık şahsiyetsiz insan hilekâr ve aldatıcıdır. Menfaatı veya korkusu yüzünden her defasında başka türlü davranışlar gösterir. Ancak psikolojik açıdan bakıldığında, her insanın bir şahsiyeti vardır. Yani hiç kimse şahsiyetsiz değildir. «Bir toplumda suç kabîlinden olumsuz ve zararlı tepkiler gösteren ve başkalarına büyük zararlar veren bir bireyin de şahsiyeti söz konusudur.»²⁴ Halk arasında şahsiyetsiz denilen bu gibi kimseler, gerçekten şahsiyeti olmayanlar değil, şahsiyeti beğenilmeyen insanlardır.

OLUMLU ŞAHSİYET ÖZELLİKLERİ VE DİN

İnsanın şahsiyeti şekillenirken ona etkide bulunan çevresel ve psikolojik faktörlerin en önemlilerinden biri de şüphesiz dindir. Oldukça değişik tanımları yapılmış olmakla beraber dîni, sosyolojik açıdan, bir inançlar sistemi, toplumsal bir kurum; psikolojik açıdan da, insana yapması ve yapmaması hususunda bir takım emirler veren insanüstü, yüce bir varlığa inanç şeklinde tanımlayabiliriz.²⁵

22. Çiğdem Kâğıtçıbaşı, İnsan ve İnsanlar, Ank. 1976, s. 246, Ünver Günay «Türkiye'de Dinî Sosyalleşme», Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, Ank. 1981, s. 194.

23. Hüseyin Öztürk, Ruh Sağlığı, İst. Tarihsiz, s. 22.

24. Rasim Adasal, Kişilik ve Karakter Portreleri, İst. 1979, s. 86-87.

25. Dînin kök ve değişik tanımları için bakınız: Mehmet Taplamacıoğlu, Din Sosyolojisi, A.Ü.İ.F. Yay., Ank. 1975, s. 49-51

Buradan anlaşılın, dinde uyulması gereken bir takım esaslar olduğu ve insanın, inanılana karşı yerine getirmekle kendisini yükümlü hissettiği bazı görevlerinin (ibadetler, ahlâki davranışlar) bulunduğuna inandığıdır. Yani, dini inanç sahibi bir insan, her şeyden üstün yüce bir varlığın mevcudiyetine ve bu yüce varlığın, ondan yapamsını ve yapmamasını istediği taleplerinin olduğuna ve o talepleri yerine getirme yükümlülüğü bulunduğuna inanmış demektir.²⁶

Burada konumuz açısından önemli olan, dînin şahsiyeti ne yönde, olumlu veya olumsuz yönde mi etkilediği hususudur.

İlk çağlardan itibaren dînin insanları etkilediği bir gerçektir. İnsanlığın ne kadar eski tarihine, ne kadar önceki devirlere inersek inelim, daima din gerçeği ile karşılaşırız. İnsan nasıl ki, en iptidai kültürlerde bile bir takım guruplar içerisinde yaşamışsa bir dinde de yaşamıştır. Bu devirde de insanüstü bazı varlıkların mevcudiyetine inanmış, onlarla ilişki kurabilme çarelerini aramış, ölümden sonraki hayat üzerinde kafa yormuştur.²⁷ Çünkü insan çevresine uyum konusunda ne derece başarılı olursa olsun ruhsal ihtiyaçlarına karşı ilgisiz kalamamaktadır. Hatta aksine maddi sahalardaki başarısı oranında ruhsal ihtiyaçları önem kazanmaktadır. Ruhsal ihtiyaçların başında, günlük hayatın zorluklarından, realiteden kaçmak, açıklanamayan olaylar karşısında duyulan acz, korku, dehşet ve hayretten kurtulmak, gelecek hakkındaki endişelerin giderilmesi, devamlı bir iç huzuruna kavuşmak vs. gelmektedir. İnsan bu ihtiyaçların etkisiyle eğlenceye, oyalanmaya, kendini ifade arzusu ile san'ata, isteklerine kavuşma, dayanak arama :macı ile de dine başvurmaktadır.²⁸

İnsanı yüce bir varlığa inanmaya zorlayan bir çok sebep vardır. Hiç bir dini terbiye görmemiş çocukların da bir yüksek varlığa yalvardıkları görülmüştür. İnsanın görmesi, işitmesi ve gücü bir noktada bilmekte, ondan sonra insan aklının kavrayamadığı bir alem başlamaktadır. Ve insan burayı artık ya bir dinle veya bir felsefe görüşüyle açıklamaktadır.²⁹

Böylece insanların ekserisi insanüstü, yüce kudretli bir varlığa inanıp bir dine bağlanmakla beraber, inanmayı, bir dine bağlı ol-

26. Kerim Yavuz, Din Psikolojisinin Araştırma Alanları, Atatürk Ün. İlahiyat Fak. Dergisi 5. Sayı, Erzurum, 1982, s. 88.

27. Hans Freyer, Din Sosyolojisi, Çev.: Doç. Dr. Turgut Kalpsüz, Ank. Ü. İlahiyat F. Yay., Ank. 1964, s. 31.

28. Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikolojî Bakımından Bir Tetkik, İst. Ü. Ed. F. Yay., İst. 1959, s. 36-37.

29. Ziya Dalat, Çocuk ve Genç Ruh, Ank. 1956, s. 364.

mayı gereksiz bulanlar, bu aleme gelişini, var oluşunu kör bir tesadüfe bağlayanlar da her zaman olduğu gibi günümüzde de bulunmaktadır. Ancak bu durumda olan insanlarda her hangi bir ruhi sarsıntı derin izler bırakmakta, bunlar manevi değerlerden yoksun oldukları için ruhi şoklarda uygun bir sığınak bulamayarak kötü telâfiler yapmaktadırlar.³⁰ Halbuki bir inançla dolu olan insan, sarsıntılar karşısında manevi sığınaklardan yararlanır. En büyük koruyucu olan Allah'a sığınır. O'na sığınma, O'na yalvarma, insanda, hiç bir dış zenginliğin veremeyeceği bir ferahlık ve huzur yaratır. Allah'a güven kalplere rahatlık getirir. Zira insan kendisini kudretsiz, iradesini zayıf hissettiği anda teselli ve himaye arayacaktır. Bu durumda Allah inancı, teselli veren bir hayatî unsur, bir yardımcıdır.

Mutedil, ölçülü inanca sahip dindar bir şahıs, sinir sistemini metin bir zarla korumuş demektir. Çünkü dinî duygu, cinneti meydana getiren bir çok etken ve fenalıklardan insanı korur. Her din egoistliği meneder. Başkalarını düşünmeyi teşvik eder. Kalepte fazla kin ve düşmanlığın yaşamasına müsaade etmez. Düşmana bile merhameti ve affı telkin eder. Yemede içmede ölçülü olmayı tavsiye eder. Özellikle İslâmiyet, sinir sisteminin esenliğini temin eden bir dindir. Bilhassa alkole karşı amansız düşmanlığı, zinayı yasaklayan ve aile hayatını koruyan felsefesi, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanma akidesi, zekâtı farz kılarak başkalarını düşünmeyi esas hükümlerden sayması, derin tevekkül ve kanaat ile medeniyetin göz kamaştırıcı ihtiraslarına karşı aşırılığa kaçmamayı tavsiye etmesi, ne tamamen dünyaya bağlanmaya, ne de dünyadan uzaklaşıp inzivaya çekilmeye yer vermemesi, katli ve intiharı menetmesi gibi insanın ruh hayatına ahenk ve huzur veren yüksek faziletlerle sahiptir.³¹

İslâmın değişmez ilkeleri ve temel felsefesi sevgi, şefkat, doğruluk, adalet, iyilik ve yardım severliktir. İslâm, yalan, sözünde durmama, ikiyüzlülük, kıskançlık, dedikodu, kin, cimrilik, öğünme, alay etme, pis kelimeler söyleme gibi insan ruhunu karartan olumsuz şahsiyet özelliklerini menetmiştir. Bu konulardaki ayet ve hadisler oldukça fazladır.

Görüldüğü gibi insanın sağlıklı bir ruh yapısına sahip olmasında, olumlu şahsiyet özellikleri kazanmasında dinin etkisi büyüktür. Dinler, özellikle İslâm Dini, uyulduğu takdirde insanları olumlu şahsiyet özelliklerine sahip kılacak esaslar içermektedir. Ancak bu özelliklere sahip olmanın yolu, dinî esaslara içten inanmaya, onları sevgiye dayanan bir eğitimle öğrenip benimsemeye ve uygulamaya bağlıdır.

30. Rasim Adasel, Medikal Psikoloji, s. 643.

31. Mazhar Osman Uzman Tababet-i ruhiye, C.I, 2. Tabı, İst. 1928. s. 179.